Michaela B o h á č o v á (Brno)

NÁZEV MÍSTNÍ ČÁSTI – PŘÍSPĚVEK K TOPONOMASTICKÉ TERMINOLOGII[1)]

MINOR SETTLEMENT NAME ("NÁZEV MÍSTNÍ ČÁSTI") – A CONTRIBUTION TO THE TERMINOLOGY OF TOPONOMASTICS

The article strives to reflect the toponomastic term "název místní části" (minor settlement name). In scholarly toponomastic works, this term is currently used in a meaning different from the definition given in a work dealing with Slavonic onomastics (1973): minor settlement within a village can refer both to built-up and vacant areas in the village, to objects standing autonomously as well as inside the built-up area. The term minor settlement ("místní část") is not event included in a current law on villages – therefore a question arises, whether this term should be replaced by another one and newly defined as well.

Keywords

onomastics, toponomastic terminology, minor settlementname, collection of Moravian and Silesian anoikonyms

K napsání následujícího textu inspirovaloautorku zpracovávání toponomastického hesla „název místní části" do Nového encyklopedického slovníku češtiny online.[2)] K první verzi vyslovili editoři slovníku adalší odborníci řadu připomínek, jejichž zohlednění si vyžádalo poněkud důkladnější studium obsahu uvedeného termínu a následné přepracování hesla.[3)] Jelikož slovníkové heslo nemůže pojmout řadu doplňkových informací, které si však podle našeho názoru zaslouží, aby byly publikovány, vznikly následující řádky.

Od vydání Základní soustavy a terminologie slovanské onomastiky (dále TSO),[4)] v níž je termín „název místní části" definován, uplynulo více než čtyřicet let. Terminologii nelze chápat jako neměnný soubor,a jak poznamenává L. Olivová-Nezbedová, jedna z autorek TSO, „autoři Základní soustavy počítali s jejím doplňováním a rozši-

---

[1)] Tato studie vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Čeština v jednotě synchronie a diachronie – 2015", číslo 1165/2014, podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2015.

[2)] Více k projektu http://www.czechency.org/czechency/ (cit. 27. 4. 2015).

[3)] Na tomto místě bych ráda poděkovala za podnětné připomínky prof. Petru Karlíkovi, prof. Janě Pleskalové a doc. Jaroslavu Davidovi, za konzultaci též dr. Jiřímu Kozlovi.

[4)] J. Svoboda – V. Šmilauer – L. Olivová-Nezbedová – K. Oliva – T. Witkowski, Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 14, 1973, s. 1–280.

řováním“.[5] Tento článek nechť je tedy příspěvkem k české toponomastické terminologii.

V TSO nemá „název místní části“ (dále „název m. č.“), resp. vlastní jméno místní části samostatné heslo. Je součástí hesla „oikonymum//místní jméno“, u něhož je uvedeno jako jedna z možných variant: doslova bod „b) vlastní jméno tzv. místní části, tj. skupiny domů nebo jednotlivého domu, ležícího odděleně od vlastního sídliště (samota, hospodářský dvůr, myslivna, hájovna, cihelna, huť, pila, mlýn, hrad, lovecký zámek, zřícenina, turistická chata atd.).“[6] „Názvy m. č.“ tedy spadají pod toponyma, vlastní jména zeměpisná, a jejich zařazení pod oikonyma předpokládá přítomnost příznaku obydlenosti. Sousloví „místní část“ je v TSO uvozeno adjektivem „tzv.“ signalizujícím určitý odstupa dovoluje nám konstatovat – a jak bude dále nastíněno, tak oprávněně – jistou míru terminologické nezakotvenosti celého označení „název m. č.“.

Definice objektu „místní část“ užitá v TSO se téměř doslovně shoduje s popisem místní části ve statistickém lexikonu ze 30. let 20. století (a to i s uvozením tzv.).[7] Není samozřejmou praxí statistických lexikonů uvádět názvy místních částí – v poválečných statistických lexikonech 20. stol. vznikajících vždy po sčítání lidu se tato praxe opakovala pouze jednou,[8] názvy místních částí byly uváděny v některých zdro-

---

[5] L. Olivová-Nezbedová, K hierarchii onomastických termínů podle objektů pojmenovaných vlastními jmény, Acta onomastica 39, 1998, s. 49.

[6] J. Svoboda et al., o. c. v pozn. 4, s. 60–61. Podtržení adj. „tzv.“ provedeno autorkou. TSO však v tomto případě pouze zakotvila již zaběhnutou praxi, neboť V. Šmilauer užívá termínu „místní část“ v tomto významu již ve svém článku z r. 1957 – srov. V. Šmilauer, Revise českých pomístních jmen, Naše řeč 40, 1957, č. 9–10, s. 260–261.
Pro úplnost zde uveďme i další tři typy objektůuvedené pod daným heslem: a) vlastní jméno města, vesnice a jejich částí (čtvrť, předměstí atd.), c) vlastní jméno jednotlivého objektu sídlištního charakteru ve městě a na vesnici (jednotlivý dům nebo usedlost, zámek, hotel, hostinec, lékárna, budova divadla a kina, brána, věž, část městského opevnění, kostel, klášter atd.), d) vlastní jméno místnosti v objektu sídlištního charakteru (obytná místnost, hala, přednáškový sál, hudební síň atd.).

[7] Doslovně se ve statistickém lexikonu píše: „Nejmenší místopisnou jednotkou, k níž se v tomto lexikonu přihlíží, jest t. zv. **místní část** osady, t. j. skupina domů (po příp. jednotlivý dům), ležící odděleně od vlastní osady a mající zvláštní místopisný název nebo zvláštní určení (např. železniční stanice, továrna apod.).“ Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. II. Země Moravskoslezská, Praha 1935, s. IX, zvýraznění v originále.

[8] S názvy místních částí nepracuje např. statistický lexikon, který vznikl po vůbec prvním sčítání lidu v Československé republice v r. 1921. Uvádí „seznam místních obcí, osad a částí osad“ – srov. Statistický lexikon obcí v republice Československé. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. I. Čechy, Praha 1923, s. VII. Je třeba poznamenat, že některé lexikony se s „místními částmi“ vyrovnávají, aniž by je však blíže definovaly. Z formulací je nicméně evidentní, že „místní část“ je podřízena „části obce“ –

jích starších, z 19. a začátku 20. století.[9] Pro účely TSO byl tedy termín přejat z podkladů statistických, administrativních, avšak od sepsání uvedeného statistického lexikonu, který jako jeden z mála užil a definoval termín „místní část“, uplynulo více než 80 let, během nichž se vývoj statistiky i státní správy posunul. Otázkou je, zda na tento posun reagovala i onomastická terminologie.

V následujících řádcích bychom se chtěli zaměřit na dvě otázky: **1.** V jakém významu se termín „místní část“, resp. „název m. č.“ užívá v onomastické produkci; **2.** jak je tomu s termínem „místní část“ v současné terminologii státní správy a související administrativy.

1. Na rozšíření termínu „název m. č.“ v české toponomastické literatuře od 70. let 20. stol. (tj. od publikování TSO) měl významný vliv anketový soupis pomístních jmen realizovaný v 60.–80. letech 20. stol.[10] a publikace vycházející ze získaného materiálu. V průvodním dopisu, který byl zasílán spolu s instrukcemi k pořízení soupisu na tehdejší národní výbory, je „místní část obce“ obepsána jako: „skupina domů v obci, která má své vlastní jméno, netvoří však samostatnou správní jednotku (a nikdy ji netvořila)“.[11] Ve vlastních instrukcích k vyhotovení soupisu je však poněkud šířeji specifikováno, že: „Místní část obce je: 1. každá část obce (skupina chalup), která má svůj vlastní název, (…) 2. samostatné obydlí, které leží mimo obce, např. mlýn, hájovna, myslivna, samota, kolonie, osamělý dům apod.“ Je tedy evidentní, že v propozicích k dotazníkům byl termín „název m. č.“ užit v širším významu, než je v TSO definován: na rozdíl od TSO je v instrukcích k soupisu jako „místní část“ chápána – kromě samostatného obydlí ležícího mimo obec – rovněž každá část obce, která má svůj vlastní název. Už zde tedy vidíme jistý nesoulad mezi teorií a praxí, který překvapuje

---

např. v lexikonu z r. 1966 se píše: „Mezi názvy částí obcí nejsou v lexikonu uvedeny názvy místních částí.“ Statistický lexikon obcí ČSSR 1965, Praha 1966, s. 7*; oproti tomu v lexikonu z r. 1974 je uvedeno: „V rámci jednotlivých obcí jsou v lexikonu uvedeny (…) i části obcí (osady nebo místní části) s jmenovitými názvy“. Statistický lexikon obcí ČSSR 1974, Praha 1976, s. 9.

[9] Více viz Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970, Praha 1978, s. 9.

[10] K anketovému soupisu více viz L. Olivová-Nezbedová, Soupis pomístních jmen na území Čech v letech 1963–1980. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová, Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest, Praha 1995, s. 35–51; R. Šrámek, Soupis pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, jejich druhové znaky, příprava a koncepce lexikografického zpracování (v letech 1964–1993), Acta onomastica 51, 2010, s. 10–47.

[11] Za poskytnutí podkladů k soupisové akci děkuji PhDr. Mileně Šipkové, CSc., vedoucí dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR, v. v. i.

tím spíš, že příprava a publikování nové toponomastické terminologie a průběh soupisové akce se časově překrývaly.

Dotazníky ze soupisové akce se vracely vyplněné v souladu s pokyny: zhotovovatelé soupisů a informátoři termín pojali skutečně v širším významu, než je v TSO definován. Ze soupisů vyplývá, že jako „místní část“ je kromě samostatně ležících objektů pojímána také jakákoliv plocha uvnitř obce (zastavěná i nezastavěná), jejíž charakteristický či výrazný znak se stal motivem jejího pojmenování. Toto pojetí se potom samozřejmě promítá do odborné toponomastické produkce, která se uvedenými typy objektů (tedy místními částmi) zaobírá – ať už jde o články nebo slovníková díla vycházející ze soupisového materiálu, ale i např. diplomové práce, které vznikaly či vznikají pod vedením badatelů obeznámených s anketovým sběrem pomístních jmen. Praxe ukazuje, že jako „místní části“ se označují různé objekty: Může jít o dům v souvislé zástavbě (*Jáňův statek* pojmenován podle někdejšího majitele) i mimo ni (samota *Nováčikovy Paseky*), skupinu domů a přilehlého okolí (zástavba *Na hrázi* v místech bývalého rybníka a hráze, nově vybudovaná část *Novej svět*, *Anenské údolí* – lesní údolí se třemi vilami, z nichž jedna nesla jméno *Anna*), neoficiální, méně často i oficiální uliční název (*Plechová ulice* podle plechových střech na domech, *Cyrilská* – některé domy byly postaveny z prostředků Cyrilometodějské záložny), větší část obce zahrnující obydlené i neobydlené části (*Dolní konec* podle polohy v níže položené části obce, *Městečko* pojmenovávající střed obce) či jiné místo v obci (*U splávku* – místo u splavu na řece protékající obcí).

Z uvedených příkladů je zřejmé, že jde o značně nesourodou skupinu, která zahrnuje názvy různých objektů, ať už s příznakem obydlenosti či neobydlenosti, stojící samostatně, ale i v intravilánu. To je však poněkud problematické, neboť jak vyplývá z dostupných zdrojů, které s termínem „místní část“ pracovaly, podstatným rysem „místní části“ (v původním významu) byla geografická odloučenost od ostatní zástavby obce a rys obydlenosti. V praxi je však zřejmé, že toto hledisko není dodržováno, neboť jako „místní část“ se označují i obydlené části obcí uvnitř souvislé zástavby a také neobydlená či nezastavěná místa. V současné době je třeba zohlednit ještě jeden důležitý aspekt, a sice fakt, že v souvislosti s rozšiřováním výstavby se řada dříve samostatně stojících objektů stává součástí intravilánu, takže příznak „samostatně stojící objekt“ se u mnoha mlýnů, hájoven, cihelen a dalších objektů dříve řazených mezi místní části vytrácí.

2. Z hlediska administrativního zakotvení je termín „místní část“ rovněž poněkud problematický, a to z toho důvodu, že „místní část“ není v současnosti definována v žádném zákoně ani vyhlášce, není to žádná statistická, urbanistická ani územní jednotka. V běžné mluvě se někdy používá jako synonymum pro „část obce“, což je

termín jasně definovaný.[12)] Ostatně jak již bylo zmíněno výše, i většina dosavadních statistických lexikonů pracuje pouze s termíny „(místní) obec“, „část obce“ a „základní sídelní jednotka“, případně „osada“.

Je tedy otázkou, zda je užívání toponomastického termínu „název m. č.“ vhodné, když není v souladu se současným zákonným rámcem a jeho užití v praxi navíc svědčí o výrazném odchýlení od definice TSO. Jako vhodnější se z našeho pohledu jeví takový termín, který by byl provázaný se současným úředním jazykem a zákonnými předpisy a který by navíc byl jednoznačnější, prostý opisu pomocí adj. „tzv.“, jak je uvedeno ve stále platné TSO. Nabízí se kupříkladu „název části obce“, v němž by však bylo nutno specifikovat, co je myšleno „obcí“.[13)] Sporné je rovněž zařazení „názvu m. č.“ v TSO pod oikonyma, neboť – jak bylo uvedeno výše – jako „místní část“ se v praxi označují i neobydlené části obcí nebo ty, které k obývání neslouží.

Podle našeho názoru se termín „název m. č.“ ujal v české toponomastice zejména kvůli svému užití při anketovém soupisu pomístních jmen, neboť na základě získaného materiálu vzniklo množství monografií a článků, přičemž všechny pracovaly s terminologií shodnou se soupisy. Je otázkou, proč byl při sestavování instrukcí k soupisům užit právě termín „název m. č.“. Je možné a dosti pravděpodobné, že důvodem byla relevantnost statistického lexikonu ze 30. let (který jako jediný ze všech statistických lexikonů „místní část“ jednoznačně definuje) pro celou soupisovou akci – z tohoto lexikonu se totiž vycházelo při stanovování, do kterých lokalit budou dotazníky zasílány, přičemž rozhodujícím ukazatelem byl poměr obyvatel české a německé národnosti k roku 1930 (v případě nadpoloviční většiny německého obyvatelstva k tomuto datu byla lokalita vynechána).

Spolu s přehodnocením termínu „název m. č.“ by si důkladnější rozbor zasloužilo ještě jeho fungování s ohledem na typ prostoru (venkovský a městský) a komunikace (oficiální a neoficiální). O „názvech m. č.“ se hovoří spíše v souvislosti s venkovským prostorem, zatímco pro objekty prostoru městského se dnes již běžně užívá termínu urbanonymum. S uvedenými dvěma typy prostoru souvisí i otázka oficiálnosti „názvů m. č.“ – vzhledem k jejich fungování ve venkovském prostoru, který je standardizací zasažen méně než městský, spadají „názvy m. č.“ spíše do sféry neoficiální komunikace.

Jak uvádí Libuše Olivová-Nezbedová, TSO a termíny v ní uváděné „souvisely se stupněm rozvoje výzkumu vlastních jmen, se stavem teorie a metodologie onomastiky

---

[12)] Srov. Zákon o obcích (obecní zřízení) 128/2000 Sb, dostupný on-line např. na http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-sb-zakon-o-obcich-%28obecni-zrizeni%29.html (cit. 29. 4. 2015).

[13)] V tomto případě obec = vesnice, tj. sídlo venkovského typu, nikoliv třeba město (pro toponymii městských prostorů se užívá termínů urbanonymum – srov. v textu dále).

dosaženým do 70. let“.[14] Podobně jako se součástí dnes běžně užívané toponomastické terminologie staly v TSO neuvedené termíny exonymum či urbanonymum, o jehož přesném vymezení se také poměrně hojně diskutuje, je ke zvážení, zda by neměla být otevřena širší diskuse i nad termínem „název místní části“.

mcornejova@phil.muni.cz
Ústav českého jazyka
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
A. Nováka 1
602 00 Brno

[14] L. Olivová-Nezbedová, o. c. v pozn. 5, s. 49.